

Kriminalomsorgens høgskole
og utdanningscenter KRUS

”Livet mitt er som en TV, noen andre har kontrollen”

Om unge innsatte sin opplevelse av brukermedvirkning under straffegjennomføring

KRUS3900 Bacheloroppgave

Kandidatnummer: 163911

Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS
Fengselsbetjentutdanningen 2022/2023

Antall ord: 9415

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	3
1.2 Begrepsavklaring	4
1.3 Avgrensning og oppgavens oppbygging	5
2.0 Metode	6
2.1 Litteraturstudie	6
2.1 Forforståelse	6
2.3 Litteratursøk	7
2.4 Kildekritikk	9
3.0 Litteraturgjennomgang	10
3.1 Kriminalomsorgen	10
3.1.1 Kriminalomsorgens styringsdokumenter.....	10
3.1.2 Kontaktbetjentens rolle.....	11
3.2 Unge innsatte	13
3.2.1 Utfordringsbildet blant unge innsatte	13
3.2.2 Alderstypiske kjennetegn	14
3.3 Rehabilitering	16
3.3.1 Rehabilitering som kriminalomsorgsmål.....	16
3.3.2 Brukermedvirkning og Empowerment	17
4.0 Diskusjon	18
4.1 Styringsdokumentenes føringer – mer eller mindre brukermidvirkning?	18
4.2 Kontaktbetjentrollens påvirkning på brukermidvirkning	21
4.3 Unge innsatte og brukermidvirkning	24
5.0 Avslutning	26
Litteraturliste	28
Vedlegg: Selvvalgt litteraturliste	33

1.0 Innledning

En innsatt på min avdeling uttrykte et ønske en dag om å lage et kunstverk til bidrag for en politisk samling kriminalomsorgen skulle delta på. Han er ung, utadvendt og en positiv person som har en god relasjon til ansatte i fengselet. Han beskrives som en som benytter straffegjennomføringen til noe positivt, gjennomfører straff på en god måte og utnytter tilbudene som er i fengselet. Vi la ingen retningslinjer for formålet eller utseende på kunsten, kun en enkel tillatelse til å bidra med kunst til samlingen. Han fikk derfor fritt handlingsrom til å lage noe han ønsket. Da han var ferdig med kunsten ble jeg overrasket. Kunstverket var en tidligere knust TV fra avdelingen, som var omgjort til et lysbilde. Når vi tok i kontakten, lyste det et bilde på skjermen med teksten: ”Livet mitt er som en TV, noen andre har kontrollen”. Dette vekket en interesse i meg.

Temaet for denne oppgaven er hvordan vi kan forstå paradokset mellom mål og behov i dagens straffegjennomføring. Straffens overordnede mål er at domfelte ikke begår ny kriminalitet etter endt straffegjennomføring. Det er mye forskning og litteratur som tar for seg innholdet i straffegjennomføring, om hva som fungerer og ikke, for å forhindre ny kriminalitet (Lösel, 2012; Lundeberg, 2018; Weisburd, Farrington & Gill, 2017). I de siste årene har unge voksne i kriminalomsorgen fått mer oppmerksomhet. I 2020 kom Stortingsmelding 34, som omhandlet samarbeidet om barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet (Meld. St. 34 (2020-2121)). Forebygging av kriminalitet blant aldersgruppene beskrives som en hovedprioritet for regjeringen. Året etter, i 2021, utarbeidet kriminalomsorgen en egen fagstrategi for unge domfelte og innsatte mellom 18 til 24 år (Kriminalomsorgen 2021b). Strategien begrunnes med at ”unge innsatte har stor kapasitet til læring og potensial for positiv utvikling” og at ”disse ressursene må utnyttes best mulig under straffegjennomføringen” (Kriminalomsorgen 2021b s. 2). Videre kan ”kriminalomsorgen, sammen med de unge domfelte, styrke mulighetene for å få et godt liv, som aktive samfunnsborgere – uten kriminalitet (Kriminalomsorgen 2021b, s. 2). Dermed kan kriminalomsorgen gjøre en forskjell gjennom en straff som endrer (Kriminalomsorgen 2021b, s. 2). Men er dette i tråd med det unge innsatte ønsker?

En egen stortingsmelding og fagstrategi for aldersgruppen sier noe om hovedprioriteten for det kriminalitetsforebyggende arbeidet i fengsel. Hovedbudskapet i kriminalomsorgens visjon om en straff som virker er at det skal ha en rehabiliterende funksjon (Kriminalomsorgen 2021a; 2021b) Parallelt står kriminalomsorgen for et humant menneskesyn, der innsattes selvbestemmelse og autonomi fremmes som verdier (St. Meld. 37 (2007-2008)). I

målsetningen om å forhindre ny kriminalitet og beskytte samfunnet, kan det oppstå et motsetningsforhold mellom systembehovene og de individuelle behovene til den enkelte straffedømte. Økt fokus på unge domfelte og den tydelige vektleggingen av endring under gjennomføring av straff, er årsaken til at jeg stiller spørsmål om den enkelte innsattes brukermedvirkning blir tilstrekkelig ivaretatt. Spenningen mellom virksomhetsmål og unge domfeltes individuelle behov gjør seg dermed spesielt gjeldene i dagens kriminalomsorg. I teksten skal jeg ta for meg problemstillingen:

Hvilke utfordringer skapes mellom kriminalomsorgens overordnede mål om rehabilitering og unge innsattes brukermedvirkning under straffegjennomføring?

Med denne problemstillingen ønsker jeg å belyse hvordan kriminalomsorgens virksomhetsmål om rehabilitering kan utfordre unge innsattes opplevelse av brukermedvirkning under straffegjennomføring. Unge innsatte har aldersspesifikke utfordringer som gjør at brukermedvirkning kan bli utfordret. For å tilrettelegge straffegjennomføring etter behov og utfordringer er det viktig at innsattes stemme blir hørt. Samtidig er det viktig å si at det ikke nødvendigvis trenger å utfordre hverandre.

1.2 Begrepsavklaring

Her jeg vil jeg redegjøre for de tre mest sentrale begrepene i teksten, andre begreper vil jeg avklare underveis i teksten.

Brukermedvirkning: opererer på ulike nivåer og dekker over svært ulike former for brukermedvirkning (Askheim, 2020, s. 171). I denne oppgaven tar jeg stilling til brukermedvirkning der brukerne involveres og gis innflytelse i sin egen behandling (Winther & Repål, 2015, s. 60). I denne sammenhengen innsatte. Brukermedvirkning styrker myndighet i eget liv og mulighet for deltagelse og innflytelse i samfunnet (Winther & Repål, 2015, s. 60). Brukermedvirkning kan knyttes til empowerment i helsesektoren, som er å styrke den enkelte og mobilisere indre styrker slik at ressursene den enkelte har kan utvikles (Askheim, 2012, s. 36; Askheim 2020).

Rehabilitering: i et fengselsperspektiv innebærer at straffegjennomføringen består av tiltak som en ment å gjøre lovbrøyteren til et lovlydig menneske (Flaaten, 2017, s. 150; Bjørge 2015). Rehabilitering henger dermed tett sammen med tilbakeføring som vil ifølge straffegjennomføringsloven §3 si å redusere tilbakefall til kriminalitet og gi innsatte en gradvis tilpasning til samfunnet (Straffegjennomføringsloven, 2001, §3.)

Kontaktbetjent: har en viktig funksjon ved å bistå innsatte i arbeidet om tilbakeføring, og skal aktivt arbeide sammen med den innsatte i en motivasjon- og endringsprosess (Justis- og politidepartementet, 2002). Kontaktbetjenten er sentral i utførelsen av rehabiliteringsmålene til kriminalomsorgen. Kontaktbetjenten er en fengselsbetjent, med særlig oppfølgingsansvar for den enkelte under straffegjennomføringen (Justis- og politidepartementet, 2002). Alle innsatte får tilknyttet en kontaktbetjent ved innsettelse.

1.3 Avgrensning og oppgavens oppbygging

I oppgaven vil jeg ha fokus på unge innsatte mellom 18 til 24 år og kommer derfor ikke ta stilling til straffedømte under 18 år. Begrunnelsen for avgrensningen har sammenheng med at jeg har arbeidet mye med unge innsatte, og gjort meg opp mange erfaringer som jeg ønsker å ta med meg i arbeidet med bacheloroppgaven.

Det kriminalitetsforebyggende- og rehabiliterende arbeidet sees fra et fengselsperspektiv, altså etter at en kriminell handling er begått. Begrepene omhandler derfor det forebyggende arbeidet som gjøres under straffegjennomføring, og tar ikke stilling til forebyggende tiltak rettet mot unge i samfunnet for å hindre at kriminalitet blir begått. Av kapasitetshensyn vil jeg ikke ta stilling til spenningen og hindringene som oppstår i kontaktbetjentrollen mellom kontroll og omsorg. Fengsel som endringsarena og hvordan frihetsberøvelsen påvirker det å være aktør i eget liv er ikke hovedfokuset i oppgaven, men vil bli nevnt i diskusjonen. Disse faktorene kan være en viktig del av mulighetene i rehabiliteringsarbeidet for den enkelte, og opplevelsen av brukermedvirkning i fengsel. Jeg vil ikke ta stilling til kriminalomsorgens ressursprosjekt i oppgaven.

Oppgaven har følgende struktur: innledningsvis har jeg vist til faglig relevans og mine avgrensninger i oppgaven. Videre vil jeg ta for meg metode og en nærmere beskrivelse av litteratursøk og kildekritikk. Litteraturgjennomgangen har jeg delt inn i tre deler. Først vil jeg redegjøre for kriminalomsorgens mål og kontaktbetjentrollen, deretter unge innsattes kjennetegn og aldersspesifikke utfordringer og til slutt utdype hvordan kriminalomsorgen jobber rehabiliterende med unge innsatte. Som litteraturgjennomgangen, er drøftingen delt inn i tre deler: styringsdokumentenes-, kontaktbetjentens- og innsattes påvirkning på brukermedvirkning. Avslutningsvis vil jeg vise til de funnene jeg har gjort i oppgaven.

2.0 Metode

Ifølge Aubert (1985) er ”metode en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap” (sitert i Dalland, 2022, s. 53). Metode er redskapet vårt i møte med noe vi vil undersøke (Dalland, 2022, s. 54). Målet med oppgaven er å belyse innsattes opplevelse av brukervedvirkning gjennom et utvalg av artikler, med formål om å øke kunnskapen på området.

2.1 Litteraturstudie

Denne oppgaven er en litteraturstudie. Det som kjennetegner den litterære oppgaven er at dataene er hentet fra eksisterende fagkunnskap, forskning og teori (Dalland, 2022, s.199; Pettersen 2016 s.150). Litteraturstudie krever en kvalitativ tilnærming, som tar sikte på å fange opp mening og opplevelser som ikke lar seg tallfeste eller måle (Dalland, 2022, s. 54). En styrke ved metoden er at jeg, ved å undersøke allerede eksisterende kunnskap, kan se faglige sammenhenger og belyse flere perspektiver som kan bidra til et helhetlig inntrykk av problemstillingen.

En mulig svakhet er at metoden kan utelukke perspektiver ved problemstillingen som det ikke er forsket på, som dermed ikke blir belyst. Forskingen på innsattes opplevelse av brukervedvirkning knyttet til kriminalomsorgens mål begrenses. Dette gjelder også undersøkelser av metoder for tilbakeføring og virkningen av disse for unge innsatte. Litteraturstudie krever en hermeneutisk tilnærming, det vil si at jeg fortolker innholdet i artiklene for å forsøke å finne frem til meningen og sammenhengen i litteraturen (Dalland 2022, s. 48). Ved korrekte refereringer oppfyller jeg de akademiske verdier som åpenhet, etterprøvbarhet, vitenskapelig redelighet og kritisk diskusjon (Dalland, 2022, s.139).

2.1 Forforståelse

Forforståelse handler om forståelsen av temaet før arbeidet med oppgaven begynte (Dalland, 2022). Hvem vi er og hvor vi kommer fra, vil ha betydning for hvordan vi forholder oss til og ”leser” ulike situasjoner og mennesker (Bourdieu 1999, sitert i Bergheim, Skotte, Neumann & Rugkåsa, 2018, s. 34). Det betyr at vi kan prøve å møte et fenomen så forutsetningsløst som mulig, men vi kan ikke unngå at vi har tanker om det (Dalland, 2022, s. 60).

Som følge av bachelorforløpet til KRUS hadde jeg flere forkunnskaper om temaet før jeg begynte oppgaven. Under utdanningen var det flere fag og pensumbidrag som kan knyttes til min problemstilling. Utdanningen har dermed bidratt til at jeg har kunnskap om effekten av brukervedvirkning før jeg startet arbeidet med teksten. Etter flere års erfaring med unge

innsatte har jeg allerede tanker om temaet før jeg begynte på oppgaven. Summen av mine erfaringer og forkunnskaper gjør at jeg kom inn i denne oppgaven med inntrykket av at unge innsattes brukervedvirkning ikke alltid blir tilstrekkelig ivare tatt under straffegjennomføring. Utgangspunktet er basert på erfaringer innsatte har fortalt og erfaring knyttet til min og andre kollegaer sin yrkesutøvelse. Kunnskapen skaper forventningene jeg har til praksis i fengsel og forståelsen for hva jeg synes er en god yrkesutøvelse for å ivareta den enkeltes brukervedvirkning i fengsel. Dette danner min forforståelse om temaet før jeg begynte oppgaven.

Min posisjon som fengselsbetjent i kriminalomsorgen har betydning for hvordan jeg oppfatter problematikken. Jeg har erfaringer fra ulike fengsler og stillinger i kriminalomsorgen, og er dermed ikke en utenforstående part. Det betyr at mine holdninger og erfaringer fra praksis er en del av kunnskapen som fremstilles i oppgaven. Mine forkunnskaper, meninger og holdninger til hvordan innsatte skal ivaretas under soning kan prege teksten. Samtidig kan erfaringer fra praksis bidra til å fremheve den faglige relevansen på temaet.

Forforståelsen har betydning for hvordan forskningsdataene i prosjektet utformes (Bergheim et al., 2018, s.62). En konsekvens av forforståelse kan være at litteraturen og argumentasjonen jeg har valgt til å belyse problemstillingen, påvirker oppgaven til å bekrefte min oppfattelse og forforståelse (Dalland, 2022, s. 60). For å motvirke denne bekreftelsesfellen, har jeg forsøkt å finne litteratur som tar opp ulike tilnærminger og posisjoner til brukervedvirkning.

2.3 Litteratursøk

I dette avsnittet skal jeg gjøre rede for litteratursøket i oppgaven. Litteratursøk er hvordan jeg søkte meg frem til de aktuelle kildene (Dalland, 2022, s. 206). Litteratursøket ga meg et grunnlag av kunnskap som jeg kunne bygge arbeidet på (Bergheim et al., 2018, s. 53).

For å finne relevant litteratur på nett har jeg brukt søkemotorene ”Google Scholar” og ”Idunn”. Søkelyset var på unge innsatte i kriminalomsorgen og opplevelse av brukervedvirkning i rehabilitering. Jeg benyttet søkeordene: ”Rehabilitering fengsel”, ”unge innsatte” ”brukervedvirkning fengsel”. Jeg har også benyttet synonymer til brukervedvirkning og fengsel for å fange opp den mest relevante litteraturen (Bergheim et al., 2018, s. 53).

Jeg fant generelt begrenset forskning på unge innsatte mellom 18-24 år. Ettersom det i 2022 ble utgitt en kunnskapsoversikt over unge innsatte i kriminalomsorgen (Gaarder, 2022), var

det naturlig å bruke denne for å innhente kunnskap. Brukermedvirkning er det allerede eksisterende kunnskap om både kriminalomsorgsfaglig, men også fra andre offentlige etater. Derimot, fant jeg lite forskning særskilt på unge innsatte sin opplevelse av brukermedvirkning. Jeg fant forskning i hovedsak rettet mot ungdom under 18 år, særskilte lovbruddskategorier eller innsattgruppen som helhet. Jeg valgte derfor å utvide søket til å gjelde opplevelse av brukermedvirkning, og knytte det opp mot min aldersgruppe.

Jeg oversatte søkeordene til engelsk, for å omfatte den mest aktuelle litteraturen. Disse søkene kalles semi-strukturerte søk (Dalland, 2022, s. 151). Litteraturen jeg har benyttet tar i hovedsak for seg situasjonen i Norge og Norden. Det begrunnes med at den norske modellen og straffeideologien skiller seg ut fra resten av verden. Det er likevel innhentet noe europeisk forskning for å belyse synspunkter som jeg ikke har funnet forklart i nordisk forskning.

Jeg har også benyttet snøballmetoden ved å sjekke referanser og litteraturlisten til artikler og rapporter som jeg fant mest aktuelle (Dalland, 2022, s.151). I tillegg har jeg benyttet søkestrategien siteringsindeks, som betyr at jeg har sjekket hvem som har referert forfattere (Dalland, 2022, s. 151). Begrunnelsen for metoden er for å finne den mest aktuelle og nyeste litteraturen, i tillegg til å finne artikler som omfatter lignende tematikk.

Som følge av at jeg fant begrenset med forskning på brukermedvirkning særegent om de unge innsatte i fengsel, har jeg i oppgaven vektlagt tre artikler om brukermedvirkning sett fra både innsatt- og ansattperspektiv. I oppgaven har jeg tatt utgangspunkt i tre artikler om brukermedvirkning. Begrunnelsen for utvalgt litteratur er ønsket om å belyse brukermedvirkning fra ulike perspektiv. Jeg finner likevel å kunne generalisere funnene i studiene til min aldersgruppe og problemstilling.

”Ny fangebehandling i norske fengsler?” (Helgesen, 2017) omhandler innsattes opplevelse av selvbestemmelse i rusbehandlingen under straffegjennomføring og er basert på dybdeintervju med til sammen 29 innsatte.

Lundeberg (2018) sin artikkel ”Myten om fengselspinen”, som tar for seg rehabilitering i fengsel og empowerment og brukermedvirkning. Bakgrunnen for artikkelens analyser er et omfattende, nasjonalt datamateriale om innsattes liv før, under og etter straffegjennomføring med fokus på rehabiliteringsarbeidet. Grunnlaget baseres videre på intervjuer med både innsatte, løslatte og ansatte i kriminalomsorgen, og en spørreundersøkelse blant fanger i ti norske fengsler.

Artikkelen ”Brukermedvirkning- fra politikk til praksis” (Askheim, 2020) er basert på fokusintervjuer med ansatte i to kommuners ulike omsorgstiltak og fremstiller problemstillinger ansatte møter i hjelperollen.

Gjennom tidligere bachelor-fag ble jeg presentert for faglitteratur som Marianne Walderhaug (2019) sitt bidrag ”Tilstedeværende likeverd i møtet med den innsatte” i boken *kunnskapsbasert praksis i kriminalomsorgen i Norge*. Denne teksten har inspirert meg til tematikk og perspektiv på problemstillingen.

2.4 Kildekritikk

Kildekritikk betyr å vurdere og karakterisere den litteraturen jeg har funnet i arbeidet med oppgaven (Dalland, 2022, s. 152) Ved bruk av god kildekritikk kan jeg sikre at litteraturen jeg har brukt i oppgaven er både gyldig og holdbar (Dalland, 2022, s. 153).

I arbeidet med litteraturinnhenting har jeg prøvd å stille spørsmålet om tekstene i stor grad svarer på spørsmålet jeg ønsket å belyse i oppgaven og om forfatteren er troverdig i sitt arbeid (Bergheim et al., 2018, s. 53). Litteraturen som er benyttet er vitenskapelige artikler som er fagfellevurdert. Jeg har også benyttet meg av publikasjoner som er utgitt i høgskolens database og har derfor vært gjennom en fagfellevurdering. Samtidig anerkjenner jeg at tekstene ofte er utgitt på grunnlag av et mandat fra direktoratet hvor oppdraget er å belyse et tema. I tillegg en erkjennelse om at Kriminalomsorgens fokusområder kan være styrt av politiske føringer, og det kan påvirke hvilket perspektiv og tematikk som belyses. Jeg har likevel vurdert forfatterne som relevante fagpersoner til å belyse tematikken. Bidragene er inkludert fordi de er en sentral del av oppgavens problemstilling. Straffegjennomføringsloven vurderes heller ikke, annet at jeg er bevisst at lovverket kan påvirkes av politikk.

I tillegg har jeg benyttet noen bidrag fra sekundærlitteratur i oppgaven. Det betyr at tekstene er fortolket og bearbeidet av andre enn den opprinnelige forfatteren (Dalland, 2022, s. 152). Jeg har vurdert at bøkene er utgitt av et anerkjent forlag, som tyder på at de har vært kvalitetssikret fra forlagets side (Bergheim et al., 2018, s. 53). I arbeidet med oppgaven har jeg benyttet forholdsvis nyere litteratur. Grunlaget for innsnevringen er for å fremstille den mest oppdaterte forskningen på området, men også i lys av at straffeideologien har endret seg med tiden som kan påvirke forskning og litteratur.

3.0 Litteraturgjennomgang

I litteraturgjennomgangen tar jeg for meg tre temaer: Kriminalomsorgens målsetting og føringer og kontaktbetjentens rolle. Videre tar jeg for meg rehabilitering som mål i kriminalomsorgen og til slutt de unge innsattes behov og utfordringer. Ved å se nærmere på styringsdokumenter og unge innsatte vil jeg forsøke å etablere hvordan unge innsatte danner en svært sårbar gruppe for en målsetting om rehabilitering.

3.1 Kriminalomsorgen

Som nevnt innledningsvis vektlegges formålet om rehabilitering som førende for arbeidet i kriminalomsorgen. Hvorfor er det slik?

I de juridiske føringene står det at straffen skal gjennomføres på en måte som motvirker nye straffbare handlinger, er betryggende for samfunnet og der de innsatte gis mulighet til å endre livsførsel for hindre tilbakefall (Straffegjennomføringsloven, 2001, §2). Videre skal straffegjennomføringens innhold bygge på individuelle behov og forutsetninger, samtidig som domfelte skal motiveres til å arbeide målrettet for å redusere faren for tilbakefall til kriminalitet (Straffegjennomføringsloven, 2001, §3). Straff begrunnes med i de positive effekter straffen evner å skape utover selve straffen, der rehabilitering skal virke individualpreventivt slik at straffedømte ikke skal begå nye lovbrudd i fremtiden (Bjørge, 2015; Flaaten, 2017, s. 149). Samfunnsbeskyttelsen, som samfunnsoppdraget til kriminalomsorgen tilsier, avhenger derfor av god rehabilitering og tilbakeføring. Straffebegrunnelsene og lovverket har betydning for hvilke føringer og målsetninger som blir gitt som retningslinjer for praksis i kriminalomsorgen.

3.1.1 Kriminalomsorgens styringsdokumenter

Straffegjennomføringsloven legger rammer for det praktiske arbeidet i fengsel. Formålet med straffgjennomføringen vektlegges videre i visjonen ”Straff som endrer” (Kriminalomsorgen, 2021a; 2021b; St. Meld 37 (2007-2008)). Kriminalomsorgen ser for seg at straffen skal endre gjennom en fremtidsrettet straffegjennomføring, som skal gi ”god tilbakeføring, lavere tilbakefall, og domfelte som tar ansvar”, det skal være ”høy grad av brukermedvirkning” og straffen skal ha ”meningsfylt innhold og progresjon som tilpasses den enkelte domfelte” (Kriminalomsorgen, 2021a; Mjåland & Ugelvik, 2021, s. 225). I fagstrategien om unge innsatte står det at etaten skal være en ”endringsarena for de unge innsatte”, og at det er ”unges behov, ressurser og risiko som skal være førende for kriminalomsorgens arbeid” (Kriminalomsorgen, 2021b, s. 4). Både fra politisk hold (Meld. St. 34 (2020-2021)) og Kriminalomsorgen (Kriminalomsorgen, 2021b) legges et hovedfokus på ungdommers

rehabilitering. Styringsdokumentene skal være et styringsverktøy som gir retning til det hverdagslige arbeidet og som fremlegger fremtidige mål som kriminalomsorgen skal jobbe mot (Mjåland & Ugelvik, 2021, s. 222). Slik jeg oppfatter dette kan det bli motstridende verdier i det praktiske arbeidet. Hvilke føringer gjelder dersom de unge innsatte ikke ønsker endring?

I Norge fremheves i fengselsforskning for en mer human straffegjennomføring enn i mange andre land, og omtales som den ”Skandinaviske eksepsjonalismen” (Pratt, 2008). Stortingsmelding 37 ((2007-2008), s. 20) definerer humanistisk menneskesyn som enkeltes rett til å ta egne valg og ansvarlig for konsekvensene av dem. Det humanistiske menneskesynet viser til at mennesker er likeverdige, har egen verdi og skapende: det har bevissthet og skal ha frihet til å forme sitt eget liv (Hammerlin, 2012, s. 55) Humanisme setter menneskeverdet i sentrum og forutsetter den enkeltes integritet og verdighet (Hammerlin, 2012, s. 55). Eksepsjonalisme-forskningen har likevel fått kritikk som blant annet at fangeperspektivet og deres opplevelse av soning blir oversett (Lundeberg, Mjåland & Rye, 2016, s. 215). Slik sett kan visjonen om ”Straff som endrer” og den tydelige ambisjonen om rehabilitering være en motsetning til humanismens verdigrunnlag. Leder av justiskomiteen sa i en stortingsdebatt i 2019 at ”straff i seg selv har ikke stor verdi hvis ikke det fører til endring” (siteret i Fredwall, 2022, s. 236). Uttalelsen gir et bilde av hvilke sterke målsetninger kriminalomsorgen har for rehabilitering av de innsatte.

Direktør Kristina Lægreid, øverste leder ved Kriminalomsorgens høgskole, skriver i boken *Jeg skal bli fengselsbetjent* at ”fengselsbetjenten er svært sentral for å virkeliggjøre kriminalomsorgens visjon *Straff som endrer*” (Lægreid, 2021, s. 5, siteret i Fredwall, 2022, s. 245). Her knytter hun samfunnsoppdraget opp til betjentrollen.

3.1.2 Kontaktbetjentens rolle

Å være fengselsbetjent er å være en utøver av en profesjon med et samfunnsoppdrag (Nymo 2021, s. 57). Fengselsansatte jobber direkte sammen med de innsatte og har i betydelig grad den utøvende rollen av virksomhetsmålene om rehabilitering av unge innsatte.

Påvirkningsarbeidet gjelder for alle fengselsbetjenter, men jeg har valgt å utdype kontaktbetjentrollen, fordi kontaktbetjenten har et særlig ansvar for å følge opp den innsatte under straffegjennomføringen (Justis- og politidepartementet, 2002).

Som Fredwall (2022, s. 229) påpeker, skal det ikke mange avsnitter til i lesningen om kriminalomsorgen før det blir tydelig hvilken dominerende plass rehabilitering har tenkt å ha i arbeidshverdagen til fengselsansatte. I de yrkesetiske retningslinjene til ansatte i kriminalomsorgen kommuniseres det tydelige forventninger om at betjenten skal være lojale mot kriminalomsorgens lovverk, mål og reglementer (Fredwall, 2022, s. 229; Ethiske retningslinjer for statstjenesten, 2017). Fengselsbetjenten skal ”opptre i samsvar med virksomhetens interesser”, ”etterleve etatens verdier” og ”aktivt implementere dokumenter som bidrar til å nå etatens mål” (Ethiske retningslinjer for statstjenesten, 2017, s. 8). En sentral del av påvirkningsarbeidet handler om kriminalomsorgens vektlegging av tilbakefall, der det legges opp til at fengselsansatte skal arbeide direkte med kriminalitetsforebygging (Fredwall, 2015, s. 36). Ifølge retningslinjene (Justis- og politidepartementet) skal kontaktbetjenten bistå innsatte slik at de blir i stand til å gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Kontaktbetjenten har en dermed en viktig funksjon ved å bistå innsatte, og skal arbeide aktivt sammen med den straffedømte i en motivasjons- og endringsprosess (Culbertson 2021; Hjellnes 2019).

Den profesjonelle hjelperrollen kjennetegnes av en kunnskapsbasert praksis, der yrkesutøveren blant annet vektlegger brukermedvirkning som kunnskapskilde (Brask, Østby & Ødegård, 2021, s. 6). Nymo (2021, s. 57) påpeker at kunnskapen til fengselsbetjentene skal sørge for at straffedømte blir behandlet i samsvar med god profesjonsetikk, at deres interesser blir ivaretatt og at straffegjennomføringen skjer på en etisk og forsvarlig måte. Hun fremhever også hvordan respekt for en den enkeltes frihet til å velge sin egen fremtid gjør seg særlig gjeldene i fengsel der de fleste friheter er tatt fra innsatte (Nymo, 2021, s. 56). Flere påpeker tilgang til brukerperspektivet i kunnskapsgrunnlaget som en forutsetning for godt profesjonelt arbeid (Brask, Østby & Ødegård, 2021; Lundeberg, 2018; Nymo, 2021). Det betyr at brukeren, eller innsatte, får en aktiv rolle i sitt eget rehabiliteringsarbeid. I forskning på innsattes opplevelse av fengsling fremheves relasjonen til ansatte som et sentral begrunnelse for følelsen av brukermedvirkning (Lundeberg & Mjåland, 2016; Lundeberg, 2018). Jeg anser kontaktbetjentrollen som fundamental for rehabiliteringsarbeid og opplevelsen av brukermedvirkning. Et av poengene som går igjen i Gaarder (2022, s. 48) sin rapport om unge innsatte, er at innsattgruppen må få en følelse av at den profesjonelle gjør omsorgsfulle handlinger som er utenom det som er forventet i rollen for å skape en god tillitsfull relasjon. Betjenten beskrives som innsattes viktigste ressurs (Hammerlin & Mathiassen 2006, s. 144). Kontaktbetjentens møte med unge innsatte krever profesjonalitet, tillitt og respekt. Respekt i

yrkesutøvelsen innebærer å lytte til ønsker i rehabiliteringsarbeidet, men også viser aksept dersom domfelte velger en livsstil som anses destruktiv, som for eksempel ønske om å fortsette i den kriminelle ungdomsgjengen.

I lys av kriminalomsorgens målsetting kan det sies at kontaktbetjentrollen innebærer å utføre et oppdrag på vegne av samfunnet. Styrende myndigheter har klare forventninger til hvilke mål som skal nås og uttrykker disse gjennom lover, regler, meldinger og rundskriv (Hammerlin & Mathiassen, 2006, s. 106). Fengselsbetjentene befinner seg derfor mellom ideal og virkelighet (Hammerlin & Mathiassen 2006; Askheim 2020; Vabø 2014).

Fengselsbetjentyrket er på den ene siden strengt regulert (Hammerlin & Mathiassen 2006, s. 107), samtidig stilles det mange krav til skjønn i yrkesutøvelsen (Grimen & Molander, 2008; Nymo, 2021).

3.2 Unge innsatte

I dette kapitlet skal jeg ta for meg hvem de unge straffedømte er og hva som kjennetegnes aldersgruppen.

Totalt sitter det til enhver tid ca. 390 unge straffedømte mellom 18-24 år i fengsel (Meld. St 34 (2020-2021), s. 93), det utgjør en liten andel av de innsatte i fengsel. Likevel viser kriminalitetskurven at kriminalitet forekommer oftest i ungdomstiden, med en topp mot slutten av tenårene (Skardhamar, 2016, s.337; Lösel, 2012, s. 76). I 2022 var det nittenårsalderen som toppet kriminalitetsstatistikken (Bakken, 2020, sitert i Gaarder, 2022, s. 23). Dermed gjør unge innsatte seg spesielt gjeldende i rehabiliteringsarbeidet. Spesielt med tanke på at unge innsattes kriminelle karrierer ofte ikke like integrert som hos eldre innsatte (Lösel, 2012, s. 78), i tillegg til at unge har stor kapasitet til læring og potensial for positiv utvikling (Gaarder, 2022; Kriminalomsorgen, 2021b).

3.2.1 Utfordringsbildet blant unge innsatte

Kunnskap om utfordringsbildet blant ungdommene er viktig for å forstå behovet for rehabiliteringsarbeidet. De unge er en sårbargruppe med sammensatte utfordringer; mange har utført alvorlig kriminalitet, ofte vært utsatt for vold og overgrep og sliter med traumer og rusproblematikk som følge av omsorgssvikt i barndommen (Kriminalomsorgen, 2021b, s. 2). De unge i fengsel er en gruppe som skårer dårlig på de fleste levekårsvariabler (Gaarder, 2022, s. 31). Blant unge innsatte er det en høyere forekomst av oppvekstproblemer preget av underprivilegerte kår, fattigdom, psykisk sykdom i hjemmet, rusbruk i husholdningen og kontakt med barnevernet (Revol, 2015; Gaarder, 2022). I Revold (2015) sin undersøkelse om

levetår blant innsatte finner han at mange unge har blitt utsatt for overgrep, der hele 49% av innsatte mellom 18 og 24 år hadde blitt mishandlet i oppveksten. Videre angir han at unge har signifikant lavere andel som har fullført videregående enn innsattgruppen for øvrig (Revold, 2015). Oppvekstproblemer kan påvirke unges mulighet til utvikling og læring negativt (Meld. St. 34 (2020-2021), s. 42). Funnene gjør unge straffedømte til en sårbar gruppe i fengsel.

Flere levekårsundersøkelser konkluderer med at det er de mest marginaliserte i samfunnet som gjennomfører straff (Gaarder, 2022, s. 31). Dette bildet speiler innsattpopulasjonen i sin helhet, men sier også noe om hvilke ungdommer vi møter inne i fengselet. Studier viser at ungdom som begår lovbrudd har blitt en mer rusbelastet gruppe enn tidligere (Revold, 2015; Gaarder, 2022, s. 31). Dette forklarer at rusmisbruk er en økende problematikk blant de unge og at det har en sammenheng med en kriminell og antisosial atferd (Øia, 2013, s. 175). På bakgrunn av funnene er unge lovbrutere en belastet gruppe i fengselet. Det er viktig å understreke at levekårsutfordringene ikke nødvendigvis gjelder alle ungdommer som gjennomfører straff, men illustrerer utfordringene knyttet til rehabiliteringen av denne gruppen. Levekårene kan også fungere som årsakssammenhenger til kriminalitet blant unge (Meld. St. 34 (2021-2022), s. 98).

I Stortingsmelding 34 poengteres det at de fleste i aldersgruppen ikke begår kriminalitet, men at et fåtall står gjentatt kriminalitet (Meld. St. 34 (2020-2021), s. 23-24). Det samsvarer med Kriminalomsorgens analyser i årsrapporten 2022, som viser at tilbakefall til kriminalitet er høyere for unge under 25 år, enn for det totale antallet domfelte (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2022, s. 21). I tillegg viser statistikken at mange av de unge som blir løslatt fra fengsel blir dømt for ny kriminalitet innen en toårsperiode (Kristoffersen, 2022, sitert i Gaarder, 2022, s.18). Kan nylig tilbakefall etter løslatelse tyde på en kriminalisering av unge i fengsel? Alnæs (2006) stiller spørsmålet om fengsel virker som en forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Med bakgrunn i tilbakefallstallene gjør spørsmålet seg gjeldende blant unge. Et viktig poeng i denne sammenheng er at tilbakefallstall er interessant fordi det særskilt kjennetegner denne aldersgruppen. Den sammensatte utfordringen aktualiserer viktigheten av en individuelt tilpasset straffegjennomføring.

3.2.2 Alderstypiske kjennetegn

Psykologspesialist Thale Bostad beskriver ungdomstiden som en viktig utviklingsfase der mye skjer, både biologisk og psykologisk (sitert i Gaarder, 2022, s. 36). Hun beskriver at ungdomstiden ofte kjennetegnes av impulsivitet, risikotaking, økt søvnbehov og emosjonelle

svingninger. I betydning av normalutvikling og hjernens utvikling finner hun at ungdomstiden ofte innebærer større grad av regelbrudd og orientering mot jevnaldrende hva gjelder normer og holdninger (Bostad, sitert i Gaarder, 2022, s. 36). Den sammensatte problematikken unge innsatte har kan gi krevende atferdsuttrykk som aggresjon, svekket sosial kompetanse, negative mestringsstrategier som dominans, vold og avvising, hyppige regelbrudd og selvskading (Bolstad, sitert i Gaarder 2022, s. 37). Det sammenfaller med ansattes opplevelser av unge innsatte (Gaarder, 2022, s. 48). Mange unge viser i flere tilfeller en manglende motivasjon til å bryte med sitt kriminelle handlingsmønster og for noen er gjengmiljøer og en oppadgående kriminell karriere viktigere enn å leve et lovlydig liv (Kriminalomsorgen 2021b, s. 7). Det kan tyde på at unge i kriminalomsorgen allerede har dannet en kriminell identitet.

Det er sannsynlig å trekke de overnevnte funnene av levekårsproblematikk (Revolv 2015; Gaarder 2022), til følelsen av utenforskap til samfunnet. Øia (2013, s. 23) finner at unge i alderen mellom barn eller voksne er plassert i en posisjon ”utenfor samfunnet”. I lys av funnene kan det tolkes at unge innsatte kan være marginalisert fra samfunnet, eller oppleve en form for utenforskap fra tidlig alder. Dette samsvarer med resultatene i ”Ung i Oslo” undersøkelsen 2012 (Øia, 2013, s. 31). Marginalitet er beskrevet som ytre problemer som mistilpasning, kriminalitet, vold og rusbruk (Øia, 2013, s. 31), som fører til en utenforskap til samfunnet. Følelsen av utenforskap kan føre til at unge søker tilhørighet i gjenger (Lidén & Sandbæk, 2009, s. 48; Øia, 2013, s. 110).

Lidén og Sandbæk (2009, s. 48) finner i sin studie av ungdomsgjenger, at en viktig motivasjon for å bli med i gjeng er den sosiale statusen og respekten de får gjennom å delta i gjengen. De viser til at gjengmiljø både kan være både et positivt fellesskap, der kriminalitet ikke nødvendigvis er et kriterium, men også til det mer problematisk gjengfenomen (Lidén & Sandbæk, 2009, s. 48). De deler inn motivasjonsfaktorene for gjengdeltagelse i seks tematikker: innflytelse fra venner, familie og nabolag, beskyttelse, vennskap og sosial støtte, status og respekt, penger og diskriminering (Lidén & Sandbæk, 2009, s. 47). Tematikkene for gjengdeltagelse samsvarer med behovene levekårsutfordringene for aldersgruppen produserer. Med dette som bakgrunn kan man si at unge innsatte er i en situasjon hvor mange sårbarheter kan slå inn på samme tid.

Alderstypiske kjennetegn kan vise til tilbøyeligheten for å begå kriminalitet. Kunnskapen om unge innsattes problematikk og aldersspesifikke kjennetegn er viktig for å ikke forsterke den unges vonde opplevelser. Anvendelse av kunnskapen gjør at brukervedvirkning i fengsel kan

få en bevisst og sentral rolle i rehabiliteringsarbeidet. Dette kan potensielt hindre en lang kriminell karriere.

3.3 Rehabilitering

I dette kapittelet skal jeg redegjøre for begrepet rehabilitering i kriminalomsorgen og hvorfor det er viktig under straffegjennomføring. Rehabilitering er et rettighetsfestet formål i straffegjennomføring (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 32) i tillegg til at det i de siste årene har fått mye oppmerksomhet (Lundeberg, Mjåland & Rye 2018; Lundeberg & Mjåland 2016; Weizburd, Farrington & Gill, 2017). Unge over 18 år i kriminalomsorgen er å betrakte som voksne og ikke særskilt i verken lov eller retningslinjer (Gaarder, 2022, s. 17; Straffegjennomføringsloven, 2001). De har imidlertid fått et stort fokus i det kriminalitetsforebyggende fokuset den seneste tiden (Gaarder 2022; Rundhovde & Skjevraak 2018; Kriminalomsorgen 2021b).

3.3.1 Rehabilitering som kriminalomsorgsmål

Til grunn for rehabiliteringstanken i straffeideologien ligger synet på at lovbruddet er uttrykk for et underliggende problem som den enkelte lovbryster kan hjelpes ut av (Flaaten 2017, s.150). Rehabilitering innebærer at straffegjennomføringen skal inneholde tiltak som er fremmer straffedømte til et lovlydig liv (Flaaten 2017, s. 150). Prosessen med å avstå fra kriminalitet omtales i forskning som ”desistance” og innebærer at en som har vært involvert i vedvarende kriminalitet bryter ut av sin livsstil og slutter å begå kriminalitet (Maruna 2001, McNeill, Farrall, Lightowler, Maruna, 2012).

Rehabilitering i et kriminalomsorgsperspektiv er viktig for å potensielt redusere den økende samfunnsutfordringen unge lovbrystere utgjør (Meld. St. 34 (2020-2021)). I lys av aldersmessige behov og utfordringer ser unge i alderen 18-25 år ut til å være i en svært viktig periode for behandling og støtteprogrammer (Lösel, 2012, s. 78). Dette kan bidra i prosesser til desistance. En bevisst tilnærming til unge innsatte som gjennomfører straff er av stor betydning, både for å møte de på deres kognitive nivå, men også for å ivareta aldersspesifikke behov og utfordringer. Den kriminalitetsforebyggende innsatsen bør derfor ta utgangspunkt i de ungdomskriminelles bakgrunn, oppvekst, atferd og utfordringer (Runhovde & Skjevraak, 2018, s. 23).

Ugelvik (2011, s. 72) forstår rehabilitering i et fengselsperspektiv som både en forbedring av innsattes levekår, for å gjøre kriminalitet mindre aktuelt, og behandling og påvirkningsarbeid, som setter innsatte i bedre stand til å styre eget liv. Sammenfallende vektlegger Bjørge (2015,

s. 40) push- og pull faktorer i sin modell for kriminalitetsforebygging. Pushfaktorer beskrives som negative forhold og omstendigheter som gjør det lite attraktivt å forbli i kriminaliteten og pullfaktorer som positive muligheter som trekker personen mot et mer tilfredsstillende alternativ. (Bjørgero, 2015, s. 40). For unge kan beskyttende faktorer som ekteskap, arbeid og utdanning være gode barrierer. Han finner videre at dersom prosessene skal utnyttes aktivt i kriminalitetsforebygging, må man søke å forsterke og underbygge disse naturlige push- og pull-prosessen uten å undergrave dem (Bjørgero, 2015, s. 40). Mangel på brukervedvirkning kan være en av flere måter å undergrave en slik prosess. En barriere mot rehabilitering i fengsel kan være motstand til maktsystemet kriminalomsorgen representerer. De tiltak i fengselet som skal ha en rehabiliterende effekt for unge i kriminalomsorgen ungdomsteam og ungdomsansvarlig i fengslene og et godt samarbeid med forvaltningssamarbeidspartnere (Kriminalomsorgen 2021b).

3.3.2 Brukervedvirkning og Empowerment

Brukervedvirkning i fengsel kan være utfordrende i den betydningen at frihetsberøvelsen vil redusere noe av individets autonomi. Normalitetsprinsippet er derfor et bærende prinsipp i straffegjennomføringen (St. Meld. 37 (2007-2008) s. 22). Det betyr at tilværelsen i fengselet skal så langt det er mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet, og at innsattes rettigheter blir ivare tatt under soning (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 32; St. Meld. 37 (2007-2008) s. 22).

Brukervedvirkning har en lovfestet forankring i Norge. I straffegjennomføringsloven heter det at ”innholdet i straffen skal bygge på den enkeltes behov og forutsetninger og støtte domfeltes evne til å bryte med kriminaliteten” (Straffegjennomføringsloven, 2001, §3). Retten til medvirkning plikter kriminalomsorgen til å involvere innsatte. I praksis er visjonen at straffegjennomføring skal tilpasses i samarbeid med den domfelte, og legge til rette for at domfelte kan utvikle egne ressurser og kompetanse (Kriminalomsorgen, 2021a, s. 23).

Hvordan utspiller retten til medvirkning seg i praksis?

Empowerment kan ses i sammenheng med brukervedvirkning fordi begge begrepene forutsetter en myndiggjøring av den enkelte. I tråd med kriminalomsorgens humanistiske menneskesyn (St. Meld. 37 (2007-2008)). Askheim (2012) beskriver empowerment i en avmaktssituasjon som ”å styrke de avmektige slik at de kan få økt selv tillit, bedre selvbilde, økt kunnskaper og ferdigheter. Gjennom en slik styrking kan de mobilisere kraft til å komme ut av avmakten og få mer makt, styrking og kontroll over eget liv ” (Askheim, 2012, s. 12). Med dette forstår jeg empowerment som dyrking av den enkeltes ressurser og styrker slik at

de kan bli en selvstendig aktør i eget liv og komme ut av avmaktssituasjonen. Sett til frihetsberøvelsen og unge innsatte som en marginalisert gruppe i fengsel gjør at innsatte kan befinne seg i en avmaktssituasjon. Empowerment i fengsel vil si at betjenten skal gi fra seg makt i form av å myndiggjøre de innsatte i endring- og rehabiliteringsarbeidet. Med andre ord kan empowerment og brukermedvirkning knyttes til en kunnskapsbasert praksis, der betjenter fremmer innsattes verdi og som ikke inntar en ekspertrolle i rehabiliteringsarbeidet.

Studier viser at de som opplever individuell tilrettelegging og aktiv brukermedvirkning i endringsprosessen har bedre resultater (Lundeberg 2018, s.133; Lundeberg & Mjåland 2016; Ugelvik 2011). Innsatte trekker frem mangel på selvbestemmelse som noe det vanskeligste med å sitte i fengsel (Alnæs, 2006). For unge voksne i kriminalomsorgen kan erfaringer med medvirkningsprosesser være et viktig ledd i å rustes for en fremtid uten rus og kriminalitet (Gaarder 2022, s. 46). Brukermedvirkning gjør seg dermed sentralt i arbeid med rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Brukermedvirkning gjør seg også gjeldende for å sikre et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag, god skjønnsbruk og en skadereduserende funksjon (Lundeberg, 2018, s. 133).

4.0 Diskusjon

I dette kapittelet skal jeg drøfte styringsdokumentenes virkning, kontaktbetjentens rolle og unge innsattes mulighet til brukermedvirkning. Gjennom litteraturen jeg valgte ut ble det naturlig å dele kapittelet i tre deler for å belyse problemstillingen og drøfte dette opp mot kriminalomsorgens målsetninger.

4.1 Styringsdokumentenes føringer – mer eller mindre brukermedvirkning?

I litteraturgjennomgangen så vi at både fengselspolitikk (St.Meld 37 (2007-2008), Meld. St. 39 (2020-2021)) og virksomhetsmål (Kriminalomsorgen 2021a; 2021b) har store ambisjoner om rehabilitering under straffegjennomføring.

Fagstrategien for unge innsatte hevder at ”kriminalomsorgen kan gjøre en forskjell gjennom en straff som endrer” (Kriminalomsorgen, 2021b, s. 2). Videre står det at etaten *skal* være en endringsarena for de unge innsatte, og at det er de unges behov, ressurser og risiko som skal være førende for arbeidet (Kriminalomsorgen, 2021b, s. 4, min utheving). Interessant er det at individets behov skal være førende for praksis, samtidig som kriminalomsorgen ordlegger at straffegjennomføringen skal være en endringsarena. Hvilke føringer gjelder dersom de unge innsatte ikke ønsker endring? Hvordan blir individets brukermedvirkning og autonomi ivaretatt under straffegjennomføring, når målet er rehabilitering? Det er viktig å påpeke at det

ikke nødvendigvis er paradoksalt, humanistisk menneskesyn og brukermedvirkning kan også samsvare og utfylle hverandre hvis den enkelte ønsker endring. Likevel erfarer jeg tilfeller hvor dette kan være motstridende verdier i praksis. I fengselet gjør spenningen seg gjeldende når unge ikke viser ønske eller vilje til rehabilitering, men ønsker å fortsette sin kriminelle karriere ved endt soning. Et humanistisk menneskesyn, som kriminalomsorgen er bygget på, forutsetter å respektere den enkeltes valg. Selv om det anses destruktivt.

Norsk kriminalomsorg legger til grunn humanisme som ideologiske føringer (St.Meld 37 (2007-2008); Meld. St 39 (2020-2021)) og som i fengselsforskning løftes til skandinavisk eksepsjonalisme (Pratt, 2008). Slik sett kan visjonen om en straff som endrer, og den tydelige ambisjonen om rehabilitering være en motsetning til humanismens verdigrunnlag. Fredwall (2022, s. 236) mener at den norske eksepsjonalismen er et masternarrativ. Med masternarrativ menes en gjentagende fortelling som fremstår som dominerende og preger de moralske aktørenes verdier, holdninger og forestillinger (McLean & Syed, 2015, sitert i Fredwall, 2022, s. 231). Norsk kriminalomsorg, kommuniseres som en institusjon med human behandling av de som er fengslet og som legger stor vekt på straffegjennomføringens innhold og rehabiliterende funksjon (Fredwall, 2022, s. 232). Fordelen med sterke føringer om rehabilitering, og det som vektlegges i eksepsjonalismen, er mulighetene kriminalomsorgen kan skape for de innsatte som ønsker en lovlydig livsstil. I motsetning til min oppfattelse, viser flere studier at innsatte opplever positive endringer i fengsel og at fengselet kan være et vendepunkt (Lundeberg, 2018; Lösel, 2012). På bakgrunn av funnene kan det antas at de har opplevd brukermedvirkning under straffegjennomføring. Et økt fokus på å rehabilitere de unge innsatte kan bidra til å støtte opp under disse prosessene.

Mangelen til målsettingene om en ”straff som endrer” er for det første hvordan visjonen i liten grad tar stilling til de negative effektene av fengsling og straff, med samme oppmerksomhet som de positive effektene (Hammerlin 2012, s. 57). Selv om fengsel ofte beskrives som et sted for smerteproduksjon og håpløshet (Crewe, 2011; Hammerlin, 2012; Hammerlin, 2021) fremstiller Kriminalomsorgens fagstrategi for unge innsatte, fengsel som en ”unik endringsarena” der ”straffens trygge rammer gjør endring mulig” (Kriminalomsorgen, 2021b, s. 2). I lys av at unge innsatte ofte velger å isolere seg, har en utagerende atferd og mangel på respekt ovenfor autoriteter (Gaarder, 2022, s. 48; Kriminalomsorgen 2021b; Meld. St. 39 (2020-2021), s. 25), oppfatter jeg dette som en motsetning til fremstillingen av trygge rammer. Rehabiliteringsarbeidet utfordres av at mange unge domfelte ikke føler seg trygge,

under straffegjennomføringen. Interessant er det derfor at strategien bruker ordet trygge rammer som fremmede for unge innsattes straffegjennomføring.

For det andre kan vektleggingen av rehabilitering føre til en generalisering av de innsatte. Kriminalomsorgens rehabiliteringsideologi har vært kritisert for blant annet at den forholder seg til menneskene som et objekt som kan og bør forandres (Ugelvik, 2011; Hammerlin, 2012; Hammerlin 2021). Hammerlin (2012, s. 55) argumenterer for at fangebehandling i norsk kriminalomsorg er dominert av at fagekspertise styrer premissene og tiltakene. Tilsvarende hevder Ugelvik (2011, s. 72) at innsatte gjøres om til objekter for en maktform som skal endre dem til normale borgere. Fra et kritisk blikk befinner innsatte seg innenfor et maktapparat hvor det er vanskelig å bli anerkjent som en selvstendig aktør i eget liv, nettopp fordi ansatte og systemet på forhånd har gjort seg opp en mening om hvem vedkommende er, og hva den enkelte må gjøre for å oppfylle kriminalomsorgens mål og forventninger (Hammerlin 2012; Hammerlin 2021; Ugelvik, 2011; Walderhaug, 2019, s. 262). Dette strider mot empowerment-prinsippene om ansvarliggjøring av den enkelte. Likevel finner Helgesen (2017, s. 112) i studie om brukervedvirkning at noen innsatte opplevde liten grad av hensyn til empowerment-prinsippene om myndiggjøring, mens andre opplevde en praksis i samsvar med selvbestemmelsesprinsippet. Selv om noen opplever at kriminalomsorgens mål om rehabilitering ikke ivaretar innsattes brukervedvirkning, så trenger det ikke å gjelde alle.

For å komme tilbake til eksempelet innledningsvis, var innsattes formål med kunsten å formidle budskapet om at han ikke opplevde selvbestemmelse under soning. Han erfarte en forventning fra kriminalomsorgen om å jobbe med de områdene som betjentene definerte som problemområde, men som han selv ikke anså som problematiske. I dette tilfellet handlet det om et sinneproblem som lå i grunn for hans dom. Selv ønsket han å utvikle seg på andre områder. Jeg tolker hans opplevelse av brukervedvirkning som en ambivalent mulighet til å påvirke sin egen tilbakeføringsprosess. I hans tilfelle viste han vilje til rehabilitering og et kriminalitetsfritt liv etter endt soning. Spenningen lå mellom hva som ble ansett å være rehabilitering for han.

Hammerlin (2012; 2021) og Ugelvik (2011) argumenterer for at kriminalomsorgens visjon om ”Straff som endrer” kan oppleves som en form for makt mot den enkelte om å rehabiliteres. Målet med fengselshverdagen er å disiplinere gjennom rutiner, arbeid, moralsk påvirkning, systematisk kontroll, men også gjennom ulike positive tiltak (Mathiesen 1978, gjennom Hammerlin 2021, s. 496). Poenget med argumentasjonen er om rehabiliteringen gjør seg

påtvunget i praksis. Spesielt gjeldene for unge innsatte som er en sårbar, kanskje lett påvirkelig, innsattgruppe under straffegjennomføring som ofte ikke viser vilje til endring (Kriminalomsorgen 2021b).

Dersom kriminalomsorgens visjon om ”straff som endrer” tolkes som en form for makt, trenger ikke dette nødvendigvis å være en maktform som undertrykker, men en makt som kan endre den enkelte. Påvirkningsarbeid kan også være en positiv konsekvens, uten å være undertrykkende. Lundeberg (Lundeberg et.al 2010, sitert i Lundeberg 2018, s. 133) viser til at aktiv brukervedvirkning kan ha en skadereduserende funksjon ved å hindre unødvendig kontroll og krenkelser. Brukervedvirkning kan derfor forstås som en motvirkning til makt i denne sammenhengen. Styringsdokumentenes føringer om rehabilitering kan derfor virke både fremmende, men også hindrende på unge innsattes brukervedvirkning. Det vil si at hvordan makten forvaltes, påvirker om brukervedvirkning realiseres eller ikke.

4.2 Kontaktbetjentrollens påvirkning på brukervedvirkning

Tidligere i oppgaven viste jeg til betjentrollen som utøver av et samfunnsoppdrag (Nymo, 2021, s. 57) og at det er i samhandlingen mellom innsatte og ansatte, spesielt kontaktbetjenten, at brukervedvirkningen realiseres. I dette handlingsrommet kan det oppstå utfordringer knyttet til kriminalomsorgens overordnede mål og brukervedvirkning.

Gjennom intervjuer av ansattes perspektiv på brukervedvirkning, viser de til dilemmaer i tjenesten (Askheim, 2020). I studien trekker ansatte særlig frem spenningen mellom brukernes ønsker og hva fagpersonene vurderer er det beste for dem (Askheim, 2020, s. 177). Studien er ikke knyttet til kriminalomsorgen, men av erfaring ser jeg likevel likhetstrekk til problemstillingene i hjelpeerollen begge yrkene står ovenfor. Ansatte knytter dilemmaet opp mot brukernes helse, funksjonsevne og i hvilken grad de er i stand til å gjøre ”riktige” eller ”gode” valg ut fra et faglig ståsted (Askheim, 2022, s. 181). Parallelt kan kontaktbetjentens rolle innebære spenningen mellom innsattes ønsker og hva fagpersonen, her fengselsbetjenten, mener er deres beste. Spesielt gjeldene er denne problematikken sett i lys av levekårsutfordringene til ungdomskriminelle, og hvilket utgangspunkt de har for å ta gode valg. Som en motvekt til tilnærmingen som ekspertrolle, argumenterer Skau (2017, s. 37) for at en god behandling ikke er å ”produsere” en endring i klienten, men et samarbeid om hva klienten tror kan være nyttig. Han viser til at et alternativ til en hierarkisk form for profesjonsutøvelse, ekspertrollen, er å arbeide i tråd med det han kaller klientens endringsteori. ”Å arbeide om endring betyr å finne frem til hva klienten kan ha tro på og bidra

til at dette prøves ut i praksis” (Skau, 2017, s. 37). Denne tilnærmingen forutsetter at innsatte ønsker endring.

Videre finner Askheim (2020) at graden raden av selvbestemmelse i forhold til styring kan fremstå konfliktfylt: på den ene siden motivere til endring og på den andre siden respektere individets valg (Askheim, 2020, s. 178, Walderhaug, 2019, s. 261). Filosofen Marianne Walderhaug (2019, s. 271) beskriver dette paradokset godt: å anerkjenne den innsatte som en autonom person kan være en utfordring i hjelperollen, ikke bare på grunn av kriminalomsorgens målsetninger, men også fordi man ønsker at den innsatte skal ta de ”rette” valgene og lykkes i å nå sine mål (Walderhaug 2019, s. 271). Dette skaper en spenning i kontaktbetjentrollen mellom endringsarbeid i tråd med kriminalomsorgens visjon og ivareta den unge innsatte som selvstendig aktør. Nymo (2021, s. 58) mener profesjonell ansvarlighet krever at betjentene er forpliktet til å utføre yrket til beste for innsatte og samfunnet. Men hvilket ideal veier tyngst; systembehovet eller den enkeltes behov?

Budskapet ”Livet mitt er som en TV, noen andre har kontrollen” på en politisk samling kan tolkes som en formidling av at hverdagen i fengselet oppleves politisk styrt. Dersom dette perspektivet legges til grunn, vil det si at brukermedvirkning blir politikk? I likhet finner Vabø (2014) og Askheim (2020) samme problemstilling i hjelperollen. Bakkebyråkratene, som Vabø (2014) kaller de som arbeider direkte med mennesket, stilles ovenfor motstridene mål. Hun fremhever at de stadig må foreta skjønnsmessige vurderinger som ikke lever helt opp til de politiske idealene bak tjenesten (Vabø, 2014, s. 30). Flere studier uttrykker en konflikt mellom styringsdokumentenes idealer til hjelperollen og praksis (Askheim 2020; Fredwall 2019; Hammerlin & Mathiassen 2006; Vabø 2014). Poenget er at sterke idealistiske føringer kan føre til spenning mellom systembehov og den enkeltes individuelle behov. Dette gjør hjelperollen i kontaktbetjentarbeidet svært kompleks, som gjør at det stilles høye krav til profesjonalitet.

Ugelvik (2011, s. 85) finner i sin studie at institusjonens og betjentenes forståelse av innsatte er preget av en grunnleggende og institusjonalisert mangel på tillitt. Han hevder at alt som skjer på en fengselsavdeling er rørt av den grunnleggende maktforskjellen i relasjonen mellom fanger og betjenter og det kontinuerlige spillet av hverdagslivets makt- og motstandspraksiser som finner sted mellom dem (Ugelvik, 2011, s. 134). Han finner at i en kontekst der fangestatus innebærer at fangene forstås som syke, onde eller mislykkede mennesker som må endres, vil fangenes strategi ofte handle om å skape en ny posisjon for seg

selv som ikke er så ille som de skal ha det til (Ugelvik, 2011, s.134). Liknende viste resultatene i studien til Helgesen (2017, s. 113) at innsatte i utgangspunktet hadde liten tillit til fengselet som institusjon og til ansatte.

I likhet med at visjonen om straff som endrer kan tolkes som makt, vil kontaktbetjentene være utøvende for denne makten. Neumann (2021, s.128) påpeker hvordan makt er en sentral del i fengselsbetjentens arbeid, selv når betjenten ønsker og gjør det som har med omsorg å gjøre. I endringsarbeidet ligger det mange muligheter til å utøve makt på måter som kan oppfattes uvirksomt, krenkende eller på andre måter ubehagelig av mennesket som utsettes for endringen, med mindre de ønsker denne endringen selv. Flere hevder at den asymmetriske maktforskjellen mellom innsatte og betjenter, gjør at arbeidssituasjonen er gjennomsyret av makt (Hammerlin 2021; Neumann 2021). Fra innsattes side inneholder makten en disiplinering de ikke kan unnsnippe (Neumann, 2021, s. 133). Dermed blir makt en viktig del av rehabiliteringsarbeidet og hvordan betjentene håndterer dette handlingsrommet i måten de benytter skjønn. Når det er sagt, trenger ikke makt alltid å være en undertrykkende makt. Neumann (2021, s. 133) argumenterer for at en god skjønnsutøvelse strekker seg mot noe som har med omsorg å gjøre.

Et eksempel som illustrerer dette var når en ung innsatt jeg hadde jobbet med lenge med kom tilbake til fengsel. Under tidligere soning hadde vi laget et godt progresjonsløp sammen som, i mine øyne, hadde tatt stilling til fallgruver for fremtidig kriminalitet. Han forklarte at han ikke sa i fra om at han ikke ønsket avtalene vi lagde fordi vi i hadde jobbet så hardt for han. Jeg tolket dette som at innsatte følte seg overkjørt av våre planer om å tilrettelegge for et kriminalitetsfritt liv. Våre sterke idealer om rehabilitering førte til at innsatte godtok det for å gjøre oss glad. Denne erfaringen er min, men fremkommer også i Fredwall (2015). Det kan tyde på en gjentagende erfaring i praksis og sier mye om hvilken plass idealene har i praksis. Eksempelet harmonerer med Hammerlin (2021) og Ugelvik (2011) sine argumenter om at hjelpetiltak også kan oppleves som både tvangsmessig og identitetskrenkende. Samtidig skal betjentene tilrettelegge for en individuell straffegjennomføring (Kriminalomsorgen 2021a). Dette avhenger av skjønnsutøvelse i yrkesrollen.

Konsekvensen av utfordringene krever bevissthet om maktapparatet kontaktbetjenten representerer og profesjonalitet og skjønn i yrkesutøvelsen. Spørsmålet er om kontaktbetjentens rehabiliterende funksjon passer behovene til unge straffedømte?

4.3 Unge innsatte og brukervedvirkning

Som vist i litteraturgjennomgangen har unge innsatte særegne behov, utfordringer og forutsetninger. En grunn til at jeg mener unge lovbrøtere er en viktig del av problemstillingen er fordi fengselet i større grad kan være et vendepunkt. Unge mennesker er i en fase i livet hvor identiteten formes, og det ligger stort potensiale til utvikling og endring i denne perioden (Gaarder 2022, s. 21). I Fagstrategien om unge innsatte fremheves det at mange unge har manglende motivasjon til å bryte med sitt kriminelle handlingsmønster og for noen er tilhørighet til gjeng og kriminell karriere viktigere enn et lovlydig liv (Kriminalomsorgen, 2021b, s. 7).

Likevel står det at ”Unge innsatte *skal* motiveres til å ta ansvar for å mobilisere egne ressurser og være en endringsagent i eget liv” (Kriminalomsorgen, 2021, s. 4, min utheving).

Interessant er det derfor at kriminalomsorgen ordlegger at de skal motivere de unge innsatte til å endre sitt kriminelle adferdsmønster (Kriminalomsorgen, 2021b). Dette kan begrunnes med empowerment, hvor hensikten er å ”styrke de avmektige, slik at de kan få selvtilit, styring og kontroll over eget liv” (Askheim, 2012, s. 12). På den måten styrke den innsatte til å bryte med kriminaliteten. Jeg opplever likevel utfordringer mellom de overordnede målene og den enkeltes behov, spesielt for denne aldersgruppen som sees på i denne oppgaven. Med bakgrunn i det humanistiske grunnsynet kan respekten for den enkeltes rett til å ta egne valg bli sterkt utfordret. På en annen side vil respekt for valget føre til en ytterligere kriminalisering av den unge. I den betydning kan fengsel opptre som en forbryterskole (Alnæs, 2006) for unge innsatte.

Motivasjon kan også opptre som form for makt. Askheim (2020, s. 181) finner at ansatte i hjelperollen har utviklet strategier for å få brukerne til å gjøre det de mener er riktig eller forsvarlig, uten at det fremstår som overstyring. Makten utøves ikke gjennom sanksjoner men gjennom veiledning preget av godhet, omsorg og oppmuntring og på den måten fremstår det som selvstyring (Askheim, 2020, s. 181). Dette kan være gode positive prosesser, samtidig kan det oppleves som manipulasjon og en skjult form for makt.

En viktig poeng i desistance-forskningen, avholdenhet fra kriminalitet, er åpenhet for endring hos den enkelte (Giordano 2016; McNeill, Farrall, Lightown & Maruna, 2012). Giordano (2016) hevder at endringer i individets holdninger til kriminalitet, en åpenhet for endring, åpenhet til ”hooks for change” altså vendepunkter, som avgjørende for suksessfulle atferdsmønstre for desistance (Giordano, 2016). Hun argumenterer videre for at individets

endring i holdninger og følelser spiller en betydelig rolle i desistance-prosessen og at vendepunkt må være objektivt og subjektivt tilgjengelige. Lignende finner Lundeberg (2018, s. 136) i sin studie at fengselet kan være et vendepunkt i enkeltes liv. Hun hevder derfor at oppfølging fra kriminalomsorgen kan være avgjørende for videre kriminalitet, ved at evnen til konstruktiv endring kan styrkes (Lundeberg, 2018, s.139). Bjørge (2015, s.40) hevder prosessene ut av kriminalitet i prinsippet er ”naturlige” sosiale mekanismer som i en viss grad skjer av seg selv. Poenget er at på et eller annet tidspunkt blir unge innsattes vilje eller ønske om endring, en forutsetning for rehabilitering. Det vil si at individet selv må være åpen for endring. Det er et viktig poeng i denne sammenhengen.

På en annen side kan det å være en ”endringsagent i eget liv” være utfordrende for de unge straffedømte. Her vil jeg vise til Skardhamar (2016, s. 341) som påpeker at det kan være problematisk å forvente endring når en kriminell løpebane er etablert. Personer som har hatt problemer siden barndommen, falt ut av skole, arbeid og som har svak sosial tilknytning til samfunnet, vil naturligvis ha større problemer med å finne veien til en tradisjonell livsstil (Skardhamar, 2016, s. 341). Som vist i litteraturkapittelet har unge innsatte flere levekårsproblemer. Blant annet fremkommer det at en stor andel har hatt vokst opp i et hjem med rusproblematikk og kriminalitet, eller selv vært innblandet (Gaarder, 2022; Revold, 2015). På samme måte er dette unge mennesker som ofte ikke har så mye livserfaring. Hvilke forutsetninger har de til å være en ”endringsagent” i sitt eget liv? Hammerlin (2021, s. 466) hevder at fengselsopphold produserer lidelse og dermed et omsorgsbehov, som kan være vanskelig å få hjelp til å løse innenfor de gitte rammene. Han poengterer at det er umoralsk å ansvarliggjøre den enkelte innsatte med et krav om ansvar for egen rehabilitering under gitte og strenge soningsbetingelser. Han kaller det en form for selvutvikling på systemets premisser (Hammerlin, 2021, 466). Å sette en forventning om at unge innsatte skal være en endringsagent i eget liv kan derfor være utfordrende for flere.

Tilbake til eksempelet ”livet mitt er som en TV, noen andre har kontrollen”, kan kunsten forstås som et uttrykk for maktesløshet i fengselshverdagen, og være et symbol på det asymmetriske maktforholdet mellom innsatte, kriminalomsorgen og fengselsansatte. Dette samsvarer godt med erfaringene innsatte forteller. Denne erfaringen er valgt ut for å belyse temaet og dermed ikke representativ for alle unge innsatte under straffegjennomføring. Likevel er det sannsynlig å tenke at det angår andre unge innsatte i den samme situasjonen. Unge innsattes atferdsuttrykk under soning kan dermed fungere som mostand mot denne makten.

Ifølge Ugelvik (2011) kan makten i fengsel produsere motstandsformer hos de innsatte. Fangene er gjort avhengige av et system med stor innflytelse over hverdagslivet deres, og som betraktelig innsnevrer handling- og avgjørelsesrommet til de innsatte (Ugelvik, 2011, s.311) Formålet med motstandsformene er dermed å skape en form for selvbestemmelse og kontroll over situasjonen og virke som en opposisjon til makt og krenkelse (Ugelvik, 2011, s. 308). Behovet for å skape og beholde et selvbylde som et selvstendig individ i møte med institusjonenes generelle forventninger til lik oppførsel (Ugelvik, 2011, 176). I praksis kan dette utspilles som utagerende atferd, mangel på respekt for autoriteter eller manglende vilje til endring. For unge innsatte kan dette opptre som former for å opprettholde sin identitet. Dette samsvarer med utfordringsbildet i arbeid med de unge innsatte (Kriminalomsorgen 2021b).

I motsetning viser brukervedvirkning å ha en skadereduserende funksjon ved å hindre unødvendig kontroll og krenkelser (Lundeberg, 2018, s. 133) Flere forskere argumenterer for at brukervedvirkning gjør seg spesielt gjeldende under straffegjennomføring fordi fengsel er kjennetegnet av et asymmetrisk maktforhold (Lundeberg & Mjåland 2016, s. 33). Studier viser at har de som har opplevd individuell tilrettelegging og aktiv brukervedvirkning i endringsprosessen fått bedre resultater (Lundeberg, 2018, s.133, Lundeberg & Mjåland, 2016). Lundeberg og Mjåland (2016) fant i sin undersøkelse av innsattes opplevelse av prosessrettferdighet i 10 fengsler at ” brukervedvirkning var suksessfaktoren bak de fleste domfelte som opplevde at de hadde blitt respektfullt behandlet og fått treffsikker hjelp” (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 41). Brukervedvirkning viser seg dermed sentral for arbeidet i rehabiliteringen. For unge voksne i kriminalomsorgen kan erfaringer med medvirkningsprosesser være et viktig ledd i å rustes for en fremtid uten rus og kriminalitet (Gaarder 2022, s. 46). Med bakgrunn i drøftingen er det mange påvirkningsfaktorer som utfordrer unge innsattes brukervedvirkning i fengsel.

5.0 Avslutning

Målet med denne oppgaven var å utforske unge innsattes opplevelse av brukervedvirkning i lys av kriminalomsorgens mål og virkemidler. Oppgaven har tatt for seg utfordringer på tre nivå: Kriminalomsorgens styringsdokumenter påvirkning, kontaktbetjentens rolle i tilrettelegging og unge straffedømtes brukervedvirkning. På systemnivå viste jeg til kriminalomsorgens rolle og hvilken forutsetning som ligger til grunn for føringene om rehabilitering. I motsetning til min forforståelse viser flere studier at kriminalomsorgens

tilrettelegging for brukermedvirkning har positiv effekt og at fengsel kan være et vendepunkt. Samtidig kan det problematiseres når idealene i stor grad vektlegger endring hos andre mennesker. Konflikten skapes når mennesket ikke ønsker endring, og for unge innsatte er dette et kjennetegn. Disse styringsmålene kan dermed også oppfattes som makt til å endre den enkelte. I kontaktbetjentens arbeidsoppgaver fremhevet jeg utøvelsen av samfunnsoppdraget om å beskytte samfunnet for ny kriminalitet. Betjentens rolle viser seg å være kompleks, med flere konfliktfylte dilemmaer mellom styringsmål og den enkelte innsatte. Likevel viste litteraturen at denne rollen er sentral som både innsattes ressursperson, men og kriminalomsorgens. Avslutningsvis viste jeg til hvordan tilrettelegging for brukermedvirkning kan være utfordrende med unge innsatte som innsattgruppe. Oppgaven har vist at det er flere utfordringer som kan påvirke innsattes brukermedvirkning, i særlig grad for unge innsatte. Kriminalomsorgens vektlegging av rehabilitering og en straff som endrer, kan gi retningslinjer til praksis, parallelt kan føre til utfordringer i praksisarbeidet.

Litteraturliste

- Alnæs, Ø. (2006). *Fengsel–forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det*. KRUS småskrift 1/2006.
- Askheim, O. P. (2012). *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid: Floskel, styringsverktøy eller frigjøringsstrategi?* Gyldendal akademisk.
- Askheim, O. P. (2020). Brukermedvirkning–fra politikk til praksis: Hvordan implementeres de politiske målsettingene på bakkenivå?. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 23(3), 170-186. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-2052-2020-03-02>
- Bergheim, B., Skotte, P. S., Neumann, C. B. & Rugkåsa, M. (2018). *Samarbeid og innsikt: En innføring i prosjektbasert læring*. Fagbokforlaget. [Kap. 1-4 (50 s.)]
- Bjørge, T. (2015). *Forebygging av kriminalitet*. Universitetsforlaget.
- Brask, O. D., Østby, M. & Ødegård, A. (2021). *Den profesjonelle hjelperollen: en refleksjonshåndbok for studenter og utøvere innen helse- og sosialfag*. Fagbokforlaget.
- Culbertson, T. (2021). Kontaktbetjentordningen - på tide med en revisjon. I M. I. Snertingdal & K. Nymo (Red.), *Jeg skal bli fengselsbetjent* (s. 106-120). Fagbokforlaget.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509-529. <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>
- Dalland, O. (2021). *Metode og oppgaveskriving*. 7. utgave. Gyldendal Norsk Forlag.
- Flaatten, S. (2017). Straff. I H. M. Lomell & M.-L. Skilbrei (Red.), *Kriminologi* (145-170). Universitetsforlaget.
- Fredwall, T. E. (2015): “Alle de som sitter her har en ny mulighet”. Perspektiver på påvirkning og utvikling av fengslede i 143 norske høysikkerhetsavdelinger. *Psyke & Logos*, 36(1), 28-49.
- Fredwall, T. E. (2019). Balansekunst og lydighet: Etikk og forventet profesjonsmoral i kriminalomsorgens yrkesetiske retningslinjer. I KG Westrheim & HMK Eide (Red.). *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*, 310-331.
- Fredwall, T. E. (2022). Å lage gode naboer av domfelte: Rehabilitering som narrativ og

problem. *Straffens etikk*, 227-264

Gaarder, S. (2022). *Unge voksne I kriminalomsorgen – sammen om tilbakeføring. Nyttig kunnskap for utvikling av praksis*. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter.

Giordano, P. C. (2016). Mechanisms underlying the desistance process: Reflections on ‘A theory of cognitive transformation’. I J. Shapland, S. Farrall & A. Bottoms (Red.), *Global perspectives on desistance: Rethinking what we know and looking to the future* (s. 11-27). Routledge.

Grimen, H. & Molander, A. (2008). Profesjon og skjønn. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 179-196). Universitetsforlaget.

Hammerlin, Y. (2012). En fange er en fange – et fengsel er et fengsel: dikotomien i fangebehandlingen fra 1950- tallet fram til i dag. I S. Olsen (Red.), *Virker straff?* (s. 39-62). Scandinavian Academic Press.

Hammerlin, Y. (2019). *Hard mot de harde, myk mot de myke: norsk kriminalomsorg i anstalt*. Universitetsforlaget. [Kapittel 5, 6]

Hammerlin, Y., & Mathiassen, C. (2006). *Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. KRUS rapport 5/2006. <https://krus.brage.unit.no/krus-xmlui/handle/11250/160594>

Helgesen, J. (2017). Ny fangebehandling I norske fengsler? Om innsatte rusbrukers opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), 100-116.

Justis- og politidepartementet (2002a). Retningslinjer for kontaktbetjentarbeid. (KSF 02/2002) [Rundskriv]. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rundskriv-ksf-02--2002/id109082/>

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017). *Etiske retningslinjer for statstjenesten*. <https://www.kriminalomsorgen.no/retningslinjer.237912.no.html>

Kriminalomsorgen (2021a). *Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen (2021-2026)*.

Lillestrøm: Kriminalomsorgsdirektoratet.

Kriminalomsorgen (2021b). *Fagstrategi om unge domfelte og innsatte 18-24 år (2021-2026)*.

Lillestrøm: Kriminalomsorgsdirektoratet.

Kriminalomsorgen (2022) *Årsrapport 2022*. Kriminalomsorgsdirektoratet.

<https://www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-publikasjoner.518716.no.html>

Lidén, H. & Sandbæk, M. L. (2009). *Ungdomsgjenger-en kunnskapsstatus. (Rapport 2009:8)*.

Institutt for samfunnsforskning.

Lundeberg, I. R. (2018). Myten om fengselspinen. I K. Christensen & L. J. Syltevik (Red.), *Myter om velferd og velferdsstaten* (s. 123-146). Cappelen Damm akademisk.

<https://doi.org/10.23865/noasp.47> [21 s.]

Lundeberg, I. R., Mjåland, K. & Rye, J. F. (2018). Eksepsjonelle fanger i det eksepsjonelle fengslet. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (Red.), *Fengslende sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (s. 213-234). Cappelen Damm akademisk.

<https://doi.org/10.23865/noasp.41>

Lundeberg, I. R. & Mjåland, K. (2016). Rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen. *Retfærd*, (2), 32-44.

Lösel, F. (2012). What works in correctional treatment and rehabilitation for young adults?

Lösel, F., Bottoms, A., & Farrington, D. (Red.), *Young Adult Offenders* (s. 74-112).

Routledge.

Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.

McNeill, F., Farrall, S., Lightowler, C. & Maruna, S. (2012). How and why people stop offending: discovering desistance. *Insight*, (15).

<https://www.iriss.org.uk/resources/insights/how-why-people-stop-offending-discovering-desistance>

Mjåland, K. & Ugelvik, T. (2021). Straff, risiko og omdømme – en sammenlignende analyse av kriminalomsorgens strategidokumenter. *Nytt Norsk Tidsskrift* 38(3), 219-232.

<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2021-03-05>

Meld. St. 39 (2020-2021).: *Kriminalomsorgsmeldingen – fremtidens kriminalomsorgn og straffegjennomføring*. Det kongelige Justis- og beredskapsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-39-20202021/id2861926/>

Meld. St. 34 (2020-2021).: *Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet*. Justis- og beredskapsdepartementet. [https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-34-](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-34-20202021/id2857691/)

[20202021/id2857691/](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-34-20202021/id2857691/)

Neumann, C. B. (2021). Skjønnsutøvelse, makt og omsorg. I M. I. Snertingdal & K. Nymo (Red.), *Jeg skal bli fengselsbetjent* (s. 127-140). Fagbokforlaget.

Nymo, K. (2021). Profesjonsforståelse og profesjonell identitet. I M. I. Snertingdal & K. Nymo (Red.), *Jeg skal bli fengselsbetjent* (s. 55-66). Fagbokforlaget. [11 s.]

Pettersen, R. C. (2016). *Oppgaveskrivingens ABC: Veileder og førstehjelp for bachelorstudenten* (2. utg.). Universitetsforlaget. [192 s.]

Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess: Part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism. *The British Journal of Criminology*, 48(2), 119-137.

<https://doi.org/10.1093/bjc/azm072>

Revolv, K. M. (2015). *Innsattes levekår 2014: før, under og etter soning*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Runhovde, S. R. & Skjevrek, P. E. (2018). *Kriminalitetsforebygging på norsk - En kunnskapsoversikt* (PHS Forskning 2018:3). PIA vitenarkiv.

<http://hdl.handle.net/11250/2507671> [Kapittel 3]

Skau, G. M. (2017). *Gode fagfolk vokser: Personlig kompetanse i møte med mennesker* (5. utg.). Cappelen Damm akademisk. [kap.1-3]

Skardhamar, T. (2016). Lovbrytere og lovbruddskarrierer. I I. Frønes & L. Kjølrsrød (Red.), *Det norske samfunn: Bind 3* (7. utg., s. 336-357). Gyldendal akademisk.

Straffegjennomføringsloven. (2001). *Lov om gjennomføring av straff mv.*

(Straffegjennomføringsloven). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>

St. Meld. 37 (2007-2008).: Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn: Kriminalomsorgsmelding. Det kongelige Justis og politidepartementet.

Ugelvik, T (2011). *Fangenes friheter, Makt og motstand i et norsk fengsel*. Universitetsforlaget.

Vabø, M. (2014). Bakkebyråkratiet - der emosjonelt arbeid blir politikk. I M. Vabø & S. I. Vabo (Red.), *Velferdens organisering* (s. 29-46). Universitetsforlaget. [18 s.]

Walderhaug, M. F. (2019). Tilstedeværende likeverd i møte med den innsatte. I K. G. Westrheim & H. M. K. Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* (s. 261-277). Kunnskapsforlaget.

Winther, B. & Repål, A. (2015). Brukerperspektivet og verdien av erfaringskunnskap. I T. Berge & A. Repål (Red.), *Håndbok i kognitiv terapi* (2. utg., s. 59-69). Gyldendal akademisk.

Weisburd, D., Farrington, D. P. & Gill, C. (2017). What works in crime prevention and rehabilitation: An assessment of systematic reviews. *Criminology & Public Policy*, 16(2), 415-449. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12298>

Øia, T. (2013). Ungdom, rus og marginalisering. Oslo: Cappelen Damm akademisk. [Kapittel 2, 6, 7 og 9]

Vedlegg: Selvvalgt litteraturliste

Forfatter(e)	Tittel	Forlag / Tidsskrift	År	Kapitel er / Sider	Antall sider
Alnæs, Ø.	Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt	KRUS	2006	s. 95 - 158	63
Fredwall, T. E.	Balansekunst og lovlydighet. Etikk og forventet profesjonsmoral i kriminalomsorgens yrkesetiske retningslinjer	Fagbokforlaget	2019	Kap. 15	20
Fredwall, T. E.	Å lage gode naboer av domfelte. Rehabilitering som narrativ og problem	Scandinavian Academic Press (SAP)	2022	s.357-373	16
Gaarder, S.	Unge voksne i kriminalomsorgen – sammen om tilbakeføring. Nyttig kunnskap for utvikling av praksis	KRUS	2022	Kap. 1-7	107
Hammerlin, Y.	Hard mot de harde – myk mot de myke	Universitetsforlaget	2021	Del 6 s. 401 - 501	100
Hammerlin, Y. & Mathiassen, C.	Før og nå.	KRUS	2006	Kap. 4,7, 8	66
Hjellnes, S.	Kontaktbetjentrollen i straffegjennomføring i fengsel	Fagbokforlaget	2019	Kap. 4	20
Justis- og beredskapsdepartementet	Meld. St. 34. Sammen om barne-, ungdoms- og gjengriminalitet		2020	21-25 92-95 95-105	17

Justis- og beredskapsdepartementet	Meld. St. 39. Kriminalomsorgsmeldingen – fremtidens kriminalomsorg og straffegjennomføring		2020	s. 48-64	16
Justis- og politidepartementet	Kontaktbetjent-rundskrivet KSF 02/200		2002		
Justis- og politidepartementet	St. Meld 37. Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn		2007	Kap. 7, 9, 14	72
Kommunal- og moderniseringsdepartementet	Etiske retningslinjer for statstjenesten.		2017	s.1-23	23
Kriminalomsorgen	Virksomhetsstrategi for Kriminalomsorgen (2021-2026)		2021a	s. 1-32	32
Kriminalomsorgen	Fagstrategi for ungdomfelte og innsatte 18-24 år (2021-2016)		2021b	s. 1-19	19
Kriminalomsorgen	Årsrapport 2022		2022	s. 18-54	36
Løsel, F.	What works in correctional treatment and rehabilitation for young adults?	Routledge	2012	Kap. 6	38
Nymo, K.	Profesjonsforståelse og profesjonell identitet	Fagbokforlaget	2021	s. 55 - 66	11
Revolv,	Innsattes levekår 2014 – før, under og etter soning	Statistisk sentralbyrå	2015	s. 1-77	77
Rundhovde, S. R., & Skjevraak, P. E.	Kriminalitetsforebygging på norsk – en kunnskapsoversikt	Politi-høgskolen	2018	Kap. 3	62
Ugelvik, T.	Fangenes frihet – makt	Universitetsforl	2017	s. 63-	66

	og motstand i et norsk fengsel	aget		113 305- 321	
Øia, T.	Ungdom, rus og marginalisering	Cappelen Damm Akademisk	2013	Kap. 2, 6	50
Sum					911